

Archeologienota Herentals – Vennen

David Vanhee

Bornem
2019

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: David Vanhee

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2019/12.807/115

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	8
2.3	Onderzoeksopdracht	8
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	8
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	13
2.4	Assessmentrapport	13
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	13
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	20
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	25
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	28
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	29
3	Samenvatting	30
4	Bibliografie	31
4.1	Publicaties	31
4.2	Websites	31
5	Bijlagen	32
5.1	Archeologische periodes	32

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019H264

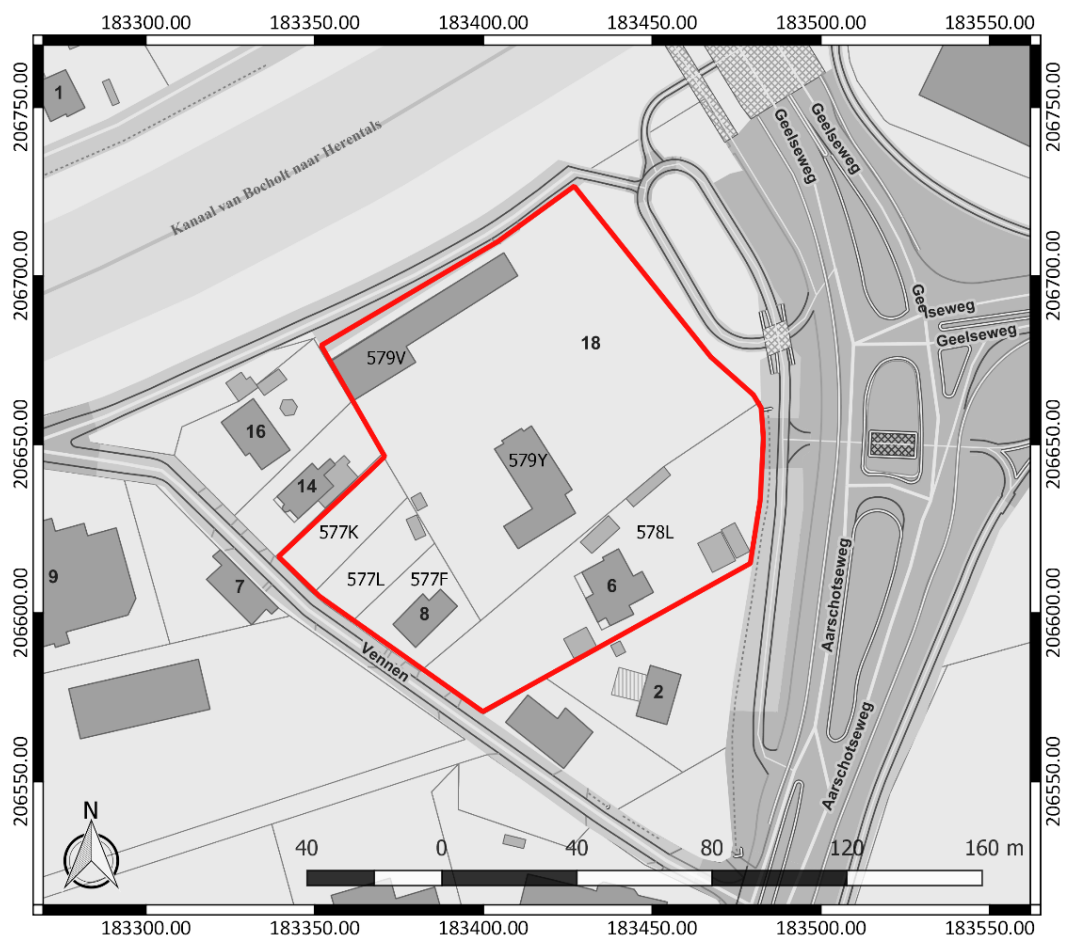
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Herentals, Herentals, Hannekenshoek 29, Vennen

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 183429 206726
- 183478 206615
- 183400 206570
- 183338 206617

Kadastraal plan:

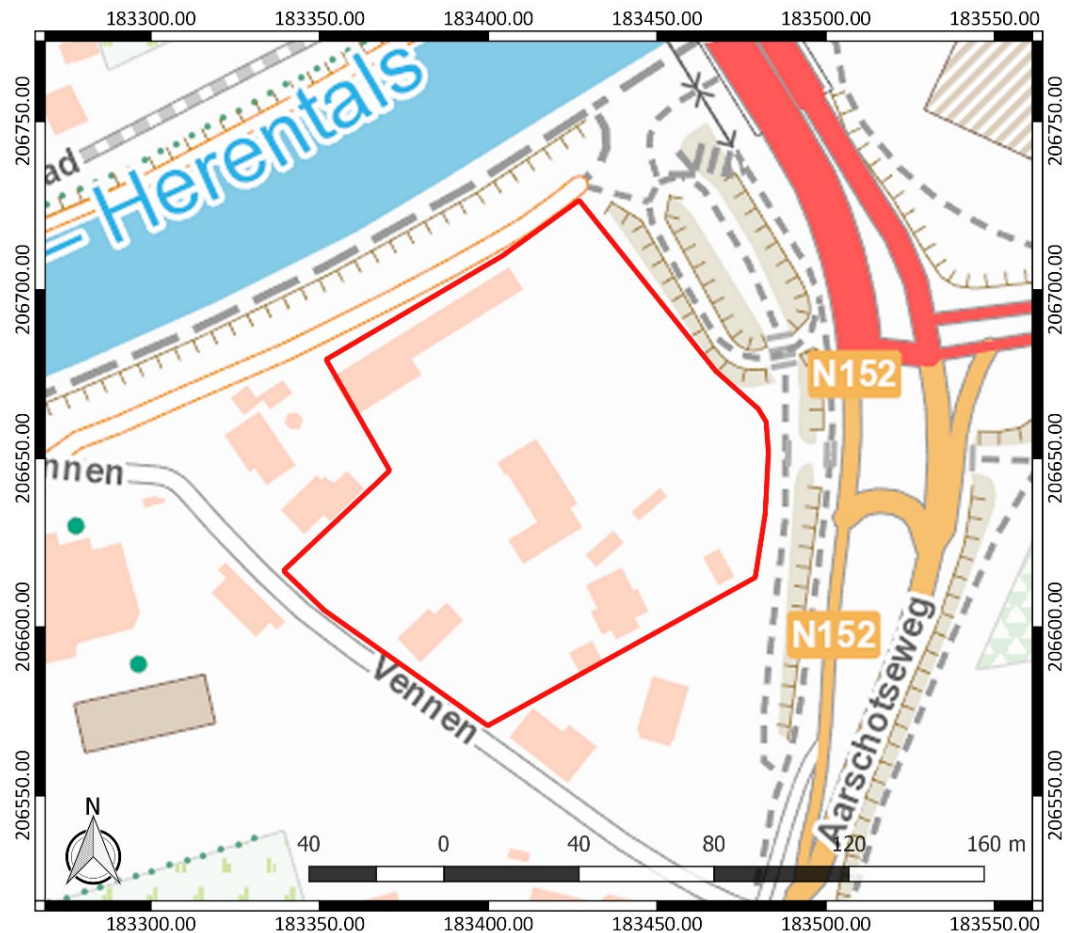

Figuur 1: Kadastraal plan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Herentals, Afdeling 2, sectie C, nummers 577F, 577K, 577L, 578L, 579V en 579Y.

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 13547 m².

Topografische kaart:

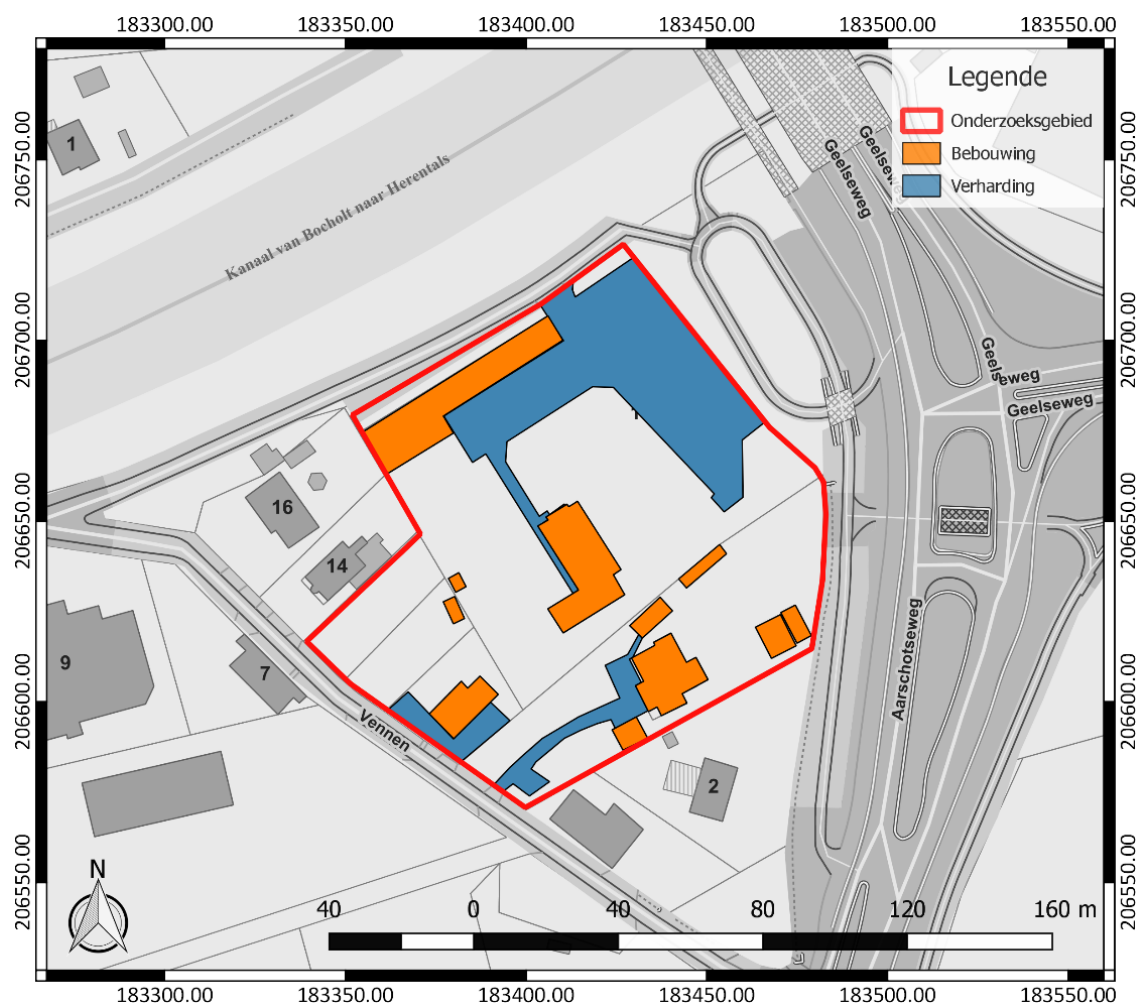

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 02/09/2019 – 09/09/2019

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

Verstoorde zones: Er bevinden zich een aantal gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze versterking is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Figuur 4: Zicht op de woning centraal op het terrein (All-Archeo)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: Er zijn geen randvoorwaarden.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt een complex voor grootschalige detailhandel gerealiseerd, met wegenis, parkeerzones en groenzone. In eerste instantie wordt een sloopvergunning aangevraagd.

Een tweede, aparte vergunningsaanvraag, zal betrekking hebben op de nieuwbouw. De exacte funderingsdiepte en -techniek van de nieuwbouw en de te voorziene omgevingsaanleg ligt in deze fase nog niet vast. We voegen de voorlopige ontwerpplannen bij, maar deze kunnen verder in het ontwerpproces nog wijzigen. Snedes en plannen met aanduiding van nutsleidingen zijn daarom momenteel ook nog niet beschikbaar.

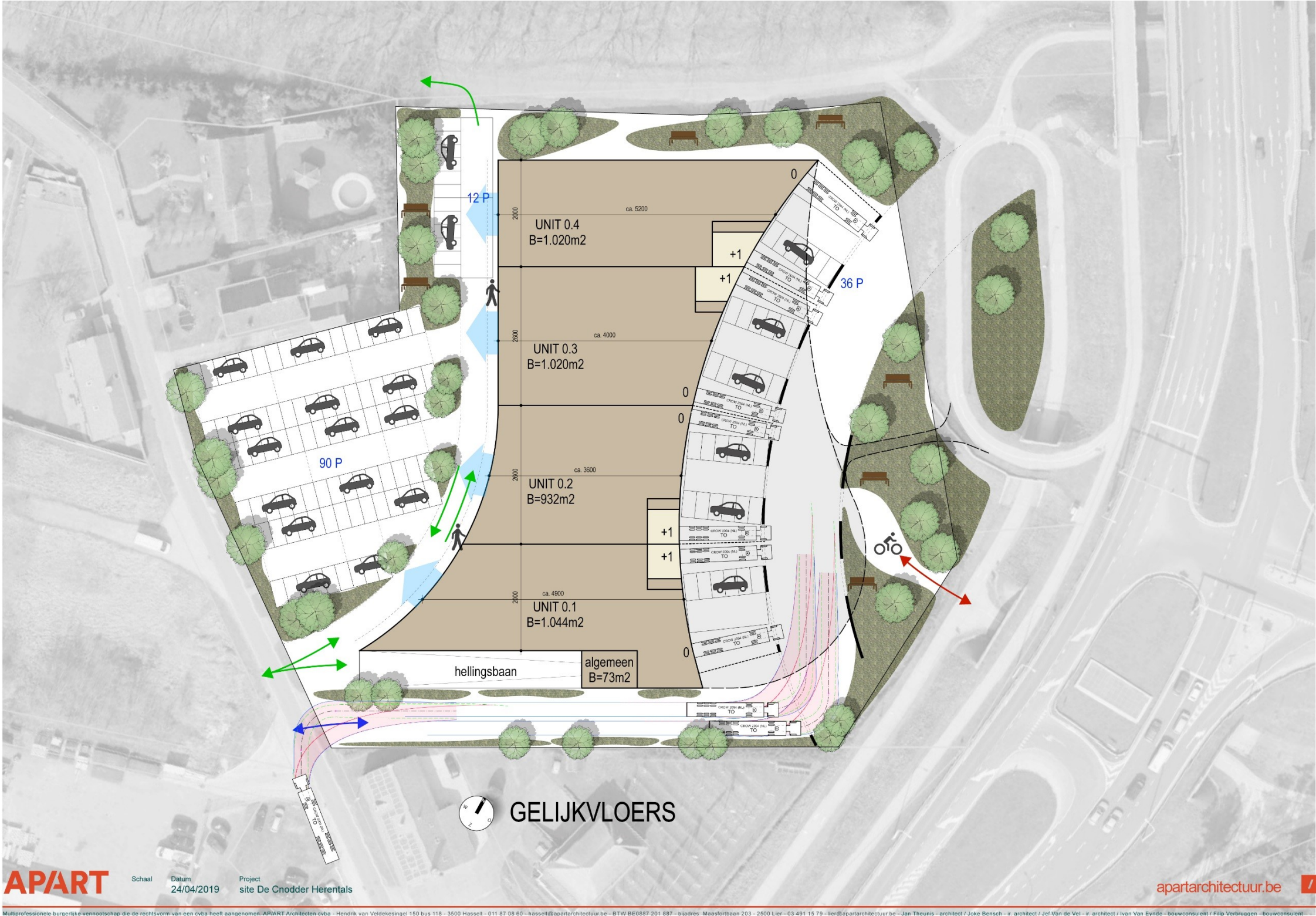
SBV STUDBUREAU VERHAERT		Kasteelstraat 9 2280 Grobbendonk tel. +32(0)14 514 680 fax +32(0)14 205 884 email info@sbv-be	
Provincie ANTWERPEN Arrondissement TURNHOUT Stad HERENTALS			
OPMETINGSPLAN "PROJECT VENNEN"			
<u>EIGENDOM:</u>	De Cnodder bvba		
<u>LIGGING:</u>	Gemeente Herentals 2de afdeling Sectie C rrs. 577C, 577F, 577L, 577K, 578K, 579R, 579V, 579Y Vennen - Aarschotseweg		
<u>GEWESTPLAN:</u>	Gebied voor architecturale toelating en de gebieden voor kleine en kleine ondernemingen (KSO 28.12.1972)		
<u>PRUP:</u>	Art 1 : Zone voor groenmetrische bestemming (overstroomingsgebied) bepaald overeenkomstig met de overzichts- (27-10-1972)		
AARD : OPMETINGSPLAN		Algemene administratie van de PATRIMONIUMDOCUMENTATIE Dienst OPMETINGEN & WAARDERINGEN Referentie nummer:	
DATUM OPMETING DOSSIER WUZZINGEN	21 augustus 14 augustus 2019 TPV 2819	Paul VERHAERT	
Landmeter Expert BIL nr.LAN/040257 Beeldigd Rb. 1e Aanleg Turnhout op 08/12/1994		PLAN NR 1-2	SCHIJAAL : 1/500
Plangrootte: 584 x 640 mm = 6,500 m²			

LEGENDE

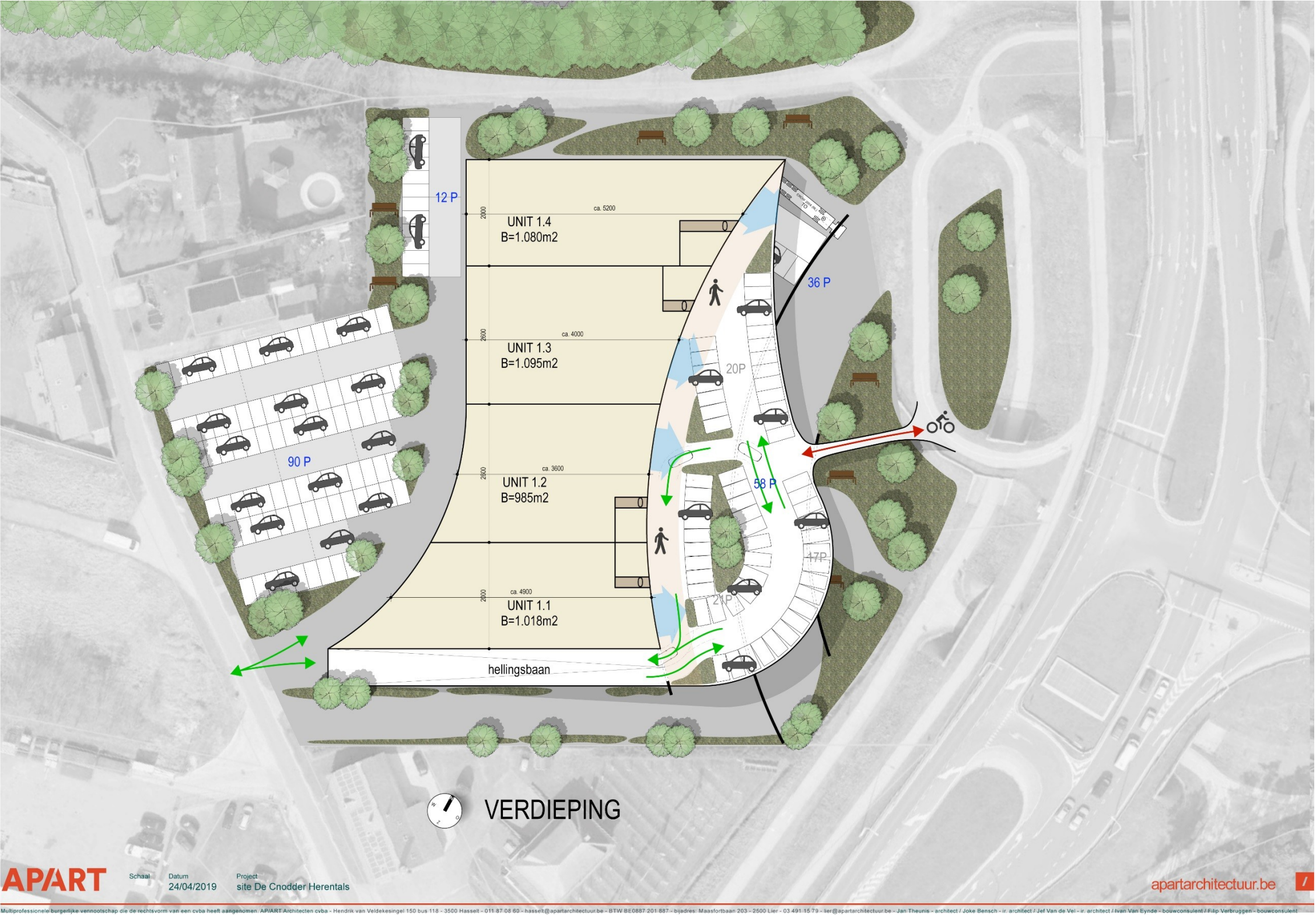
	Grens		Tegels
	Afsluiting draad		Verlichtingspaal
	Afsluiting betonplaten		Verkeersbord
	Afsluitingen hout planken		Inspectieput rond
	As levende haag		Inspectieput vierkant
	Rand beplanting/bos		Afsluiter water
	Bouwlijn AWW		Huisaansluiting DWA
	Bovenkant gracht/talud		Huisaansluiting RWA
	Onderkant gracht/talud		Peilbuis
	Bestaand hoofdgebouw		Kast tv
	Bestaand bijgebouw/afdek		Kast nuts
	Naaldbos		Nokhoogte
	Straatkolk		Kroonlijsthoogte
	Hoek afsluiting		
	Loofboom		Klip elektriciteit
	Naaldboom		Klip extra plan
	Bestaande grenspaal beton		Klip olie/gas/chemicaliën
	Grenspunt		Klip riolering
	Asfalt		Klip telecommunicatie
	Klinkers		Klip water
	Beton		

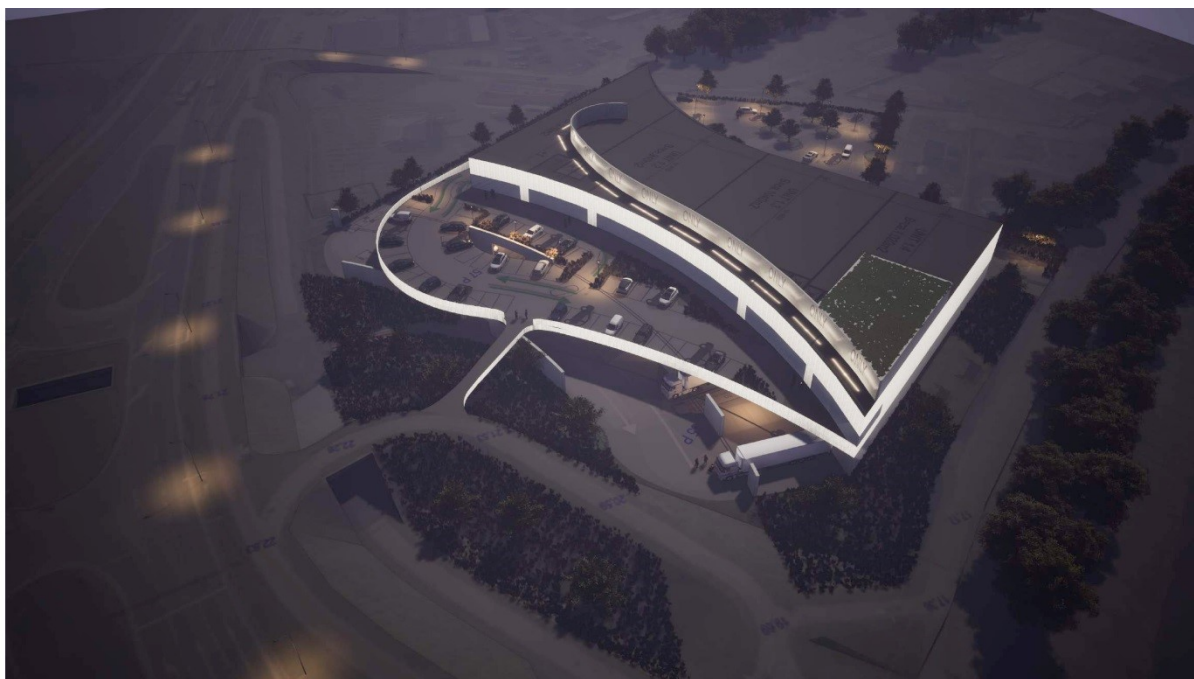
Figuur 5: Grondplan bestaande toestand (SVB Studiebureau Verhaert)

Figuur 6: Grondplan nieuwe toestand - gelijkvloers (AP/ART Architecten cvba)

Figuur 7: Grondplan nieuwe toestand - verdieping (AP/ART Architecten cvba)

Figuur 8: Visualisatie (AP/ART Architecten cvba)

Figuur 9: Visualisatie (AP/ART Architecten cvba)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de kaart van Herentals door Jacob van Deventer (1550-1565), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) en de Atlas der Buurtwegen (1841) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

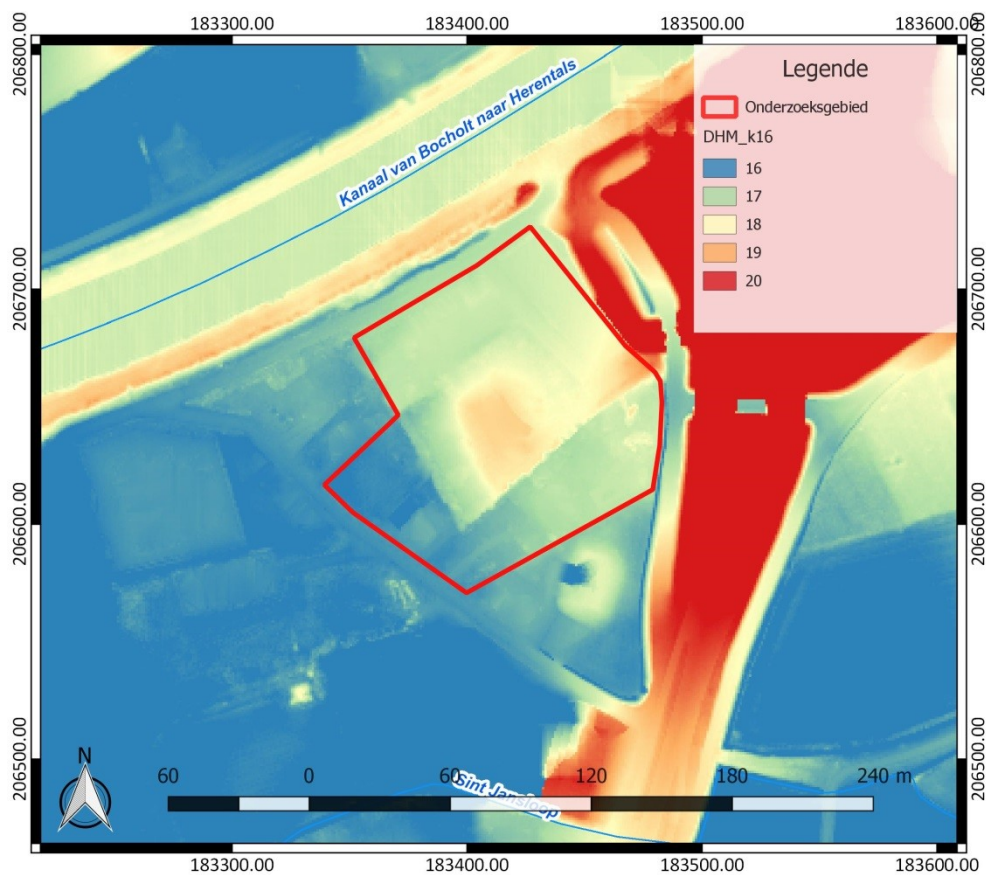
2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied is gelegen ten zuiden van de historische stadskern van Herentals (Figuur 10). Het onderzoeksgebied wordt begrensd door het Kanaal van Bocholt naar Herentals in het noorden, de Aarschotseweg in het oosten en Vennen, een weg die de percelen begrensd van het zuiden naar het noordwesten. Het volledige terrein is voor een groot deel bebouwd en verhard. Het gewestplan deelt de zone in als een zone voor Ambachtelijke bedrijven en kmo's.

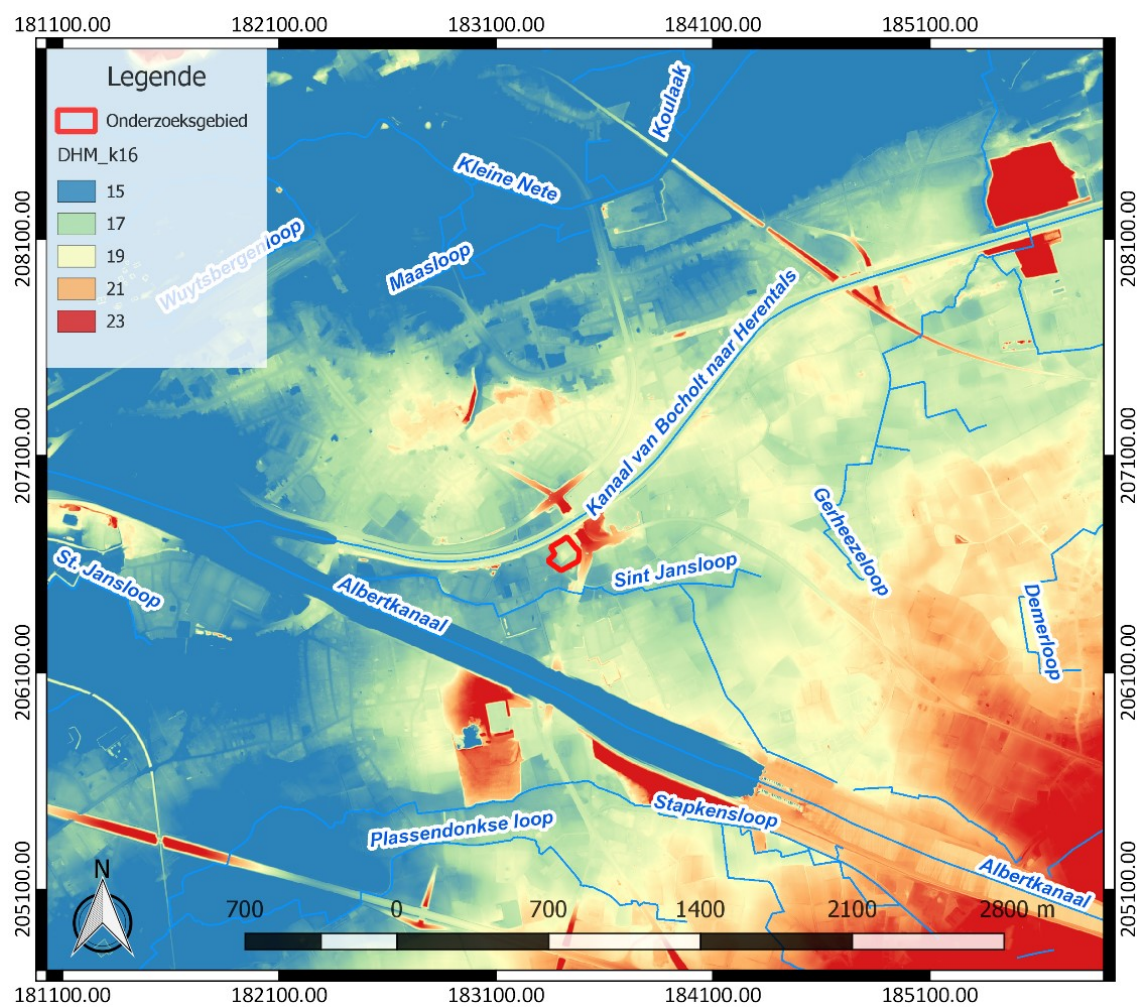
Hydrografisch gezien behoort het onderzoeksgebied tot het Netebekken. De meest opvallende waterloop in de buurt is het Kanaal van Bocholt naar Herentals, dat net ten noorden van het terrein loopt (Figuur 12). Dit kanaal mondt ten westen van het terrein uit in Albertkanaal. Tussenin is ook nog de Sint-Jansloop op te merken.

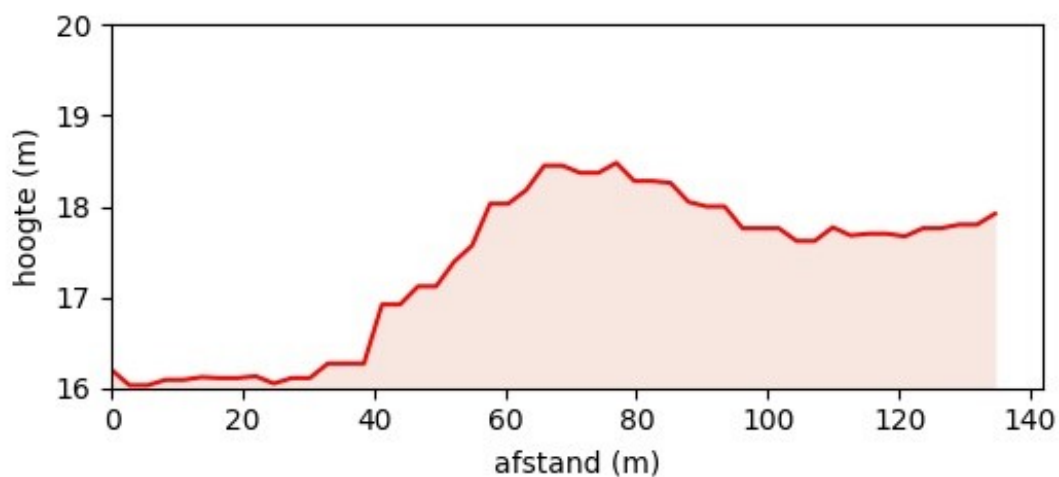
Figuur 10: Luchtfoto van 2018 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 11: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

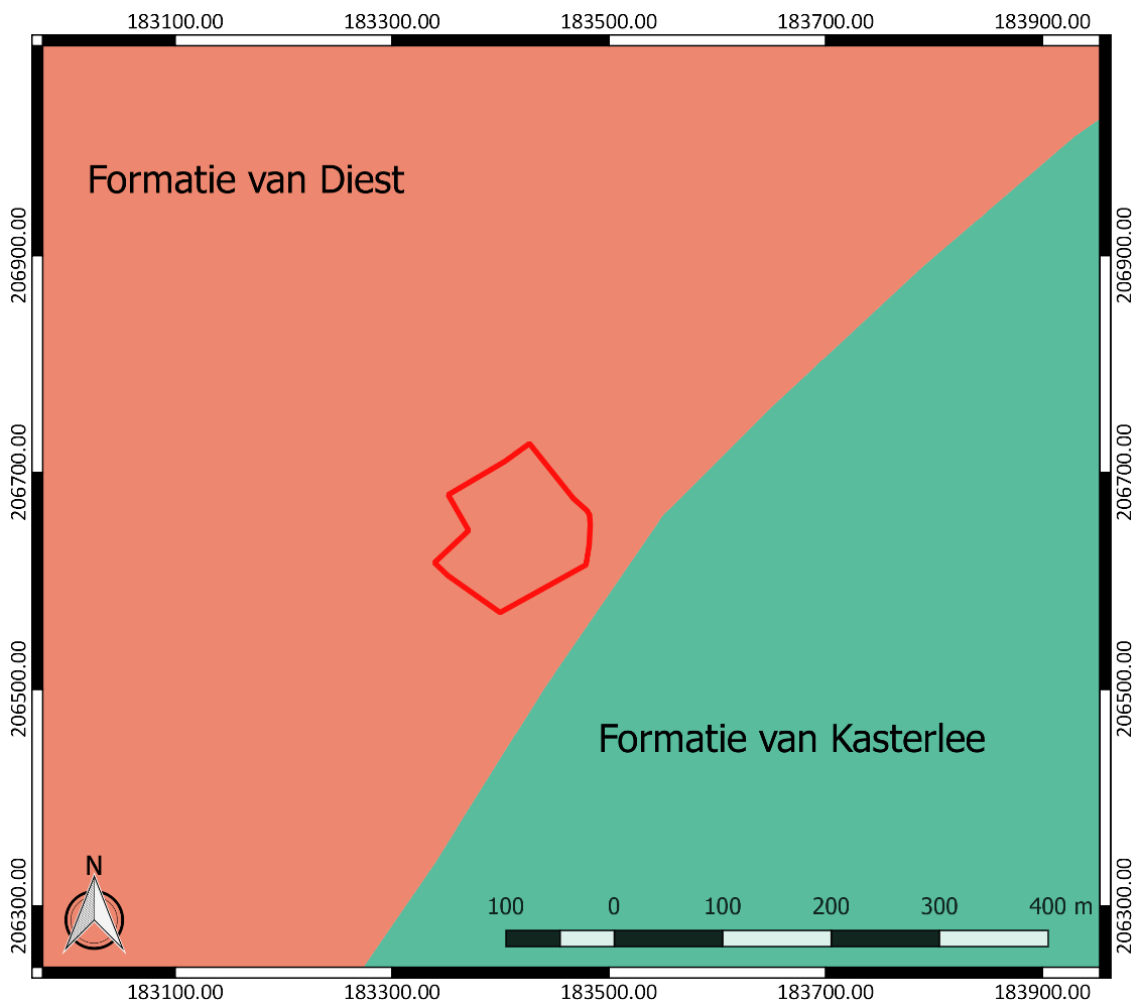
Figuur 12: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II,

Figuur 13: Hoogteverloop van zuidwest naar noordoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Herentals tot de depressie van de *Schijns-Nete*. Dit is een laaggelegen gebied waar de topografie zich beneden de 20 m situeert. Het meest laaggelegen deel van de depressie bevindt zich in de omgeving van Lier. Hier ligt de hoogte slechts enkele meters boven het huidige zeeniveau. De lage vlakte wordt doorbroken door twee duidelijke en relatief smalle, zuidwest-noordoost gerichte reliëfeenheden: de ruggen van Lichtaart en Geel. De meest uitgesproken rug, die van Lichtaart, strekt zich uit van het gebied ten noorden van Herentals over Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit Pliocene sedimenten. Op de rug loopt de hoogte op tot 33 m. De rug van Geel situeert zich zuidelijker en strekt zich uit ten zuiden van Olen, in de richting van Geel. Deze rug is opgebouwd uit de Miocene Formatie van Diest.³

Herentals bevindt zich op het uiteinde van een oost-west georiënteerde dekzandrug, die grenst aan de Netevallei. Het zuidelijke deel van de stad is hoger gelegen dan het noordelijke deel. In het noorden helt het reliëf af naar het alluviale gebied van de Kleine Nete en de gedempte Molennete, een aftakking van de Kleine Nete.⁴ Het onderzoeksgebied stijgt ietwat naar het noordoosten toe, waar zich een hoger gelegen zone bevindt (**Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**). Het terrein varieert van zuidwest naar noordoost van 16 m tot net boven 18 m TAW. Centraal ligt een kleine opduiking met een hoogte tot ca. 18,5 m TAW (Figuur 13). Het betreft een woonhuis dat op opgehoogde grond opgericht is.

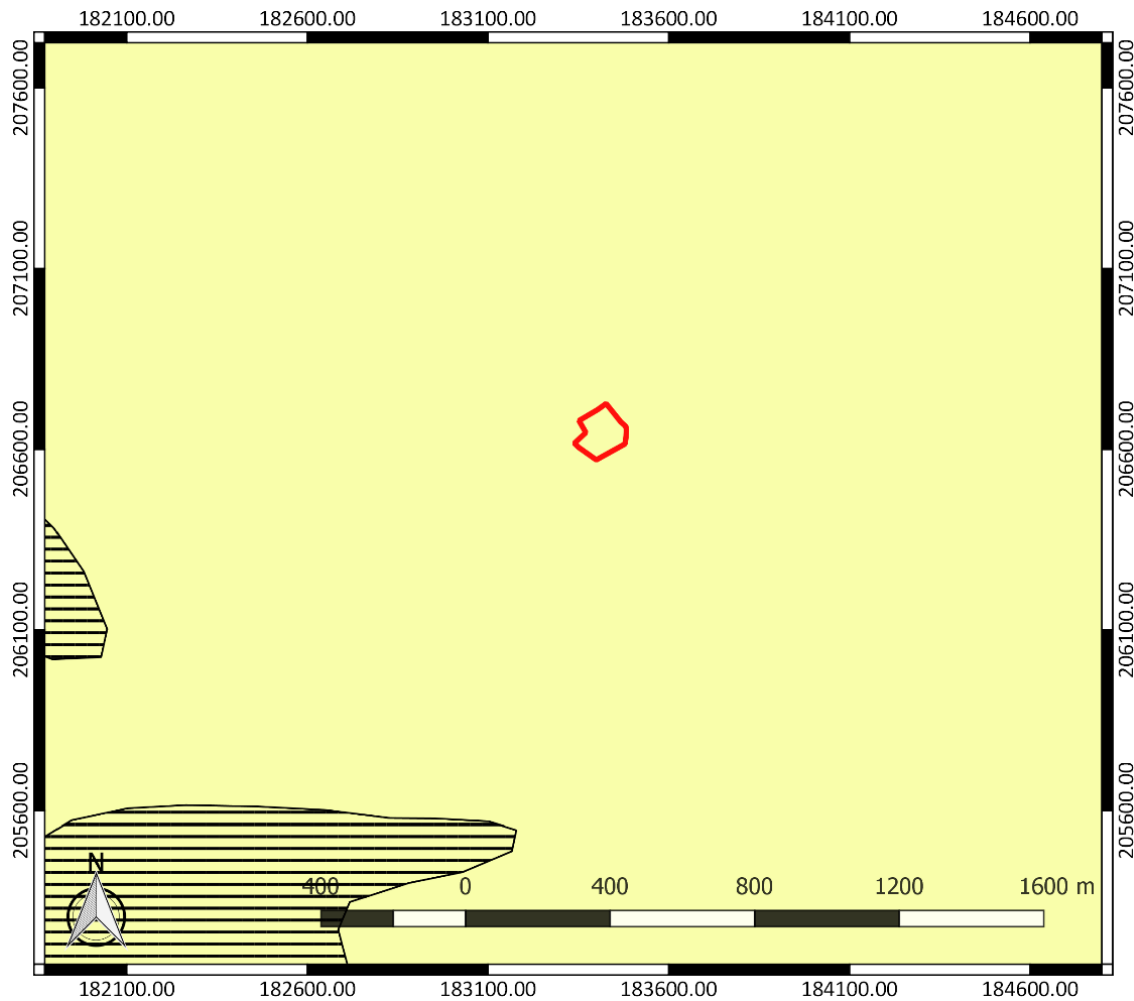

³ Goolaerts/Beerten 2006, 2

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 04-07-2019)

Figuur 14: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 14) bestaat uit de Formatie van Diest. Dit wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, heterogeen, meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken, kleirijke horizonten, schuine gelaagdheid, glauconietrijk, micarrijke horizonten. Vlakbij ligt de grens met de Formatie van Kasterlee, gekenmerkt door bleekgroen tot bruin fijn zand, paarse klei-horizonten, licht glauconiethoudend, micahoudend, onderaan kleine zwarte silexkeitjes.⁵

Figuur 15: Quartaire geologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

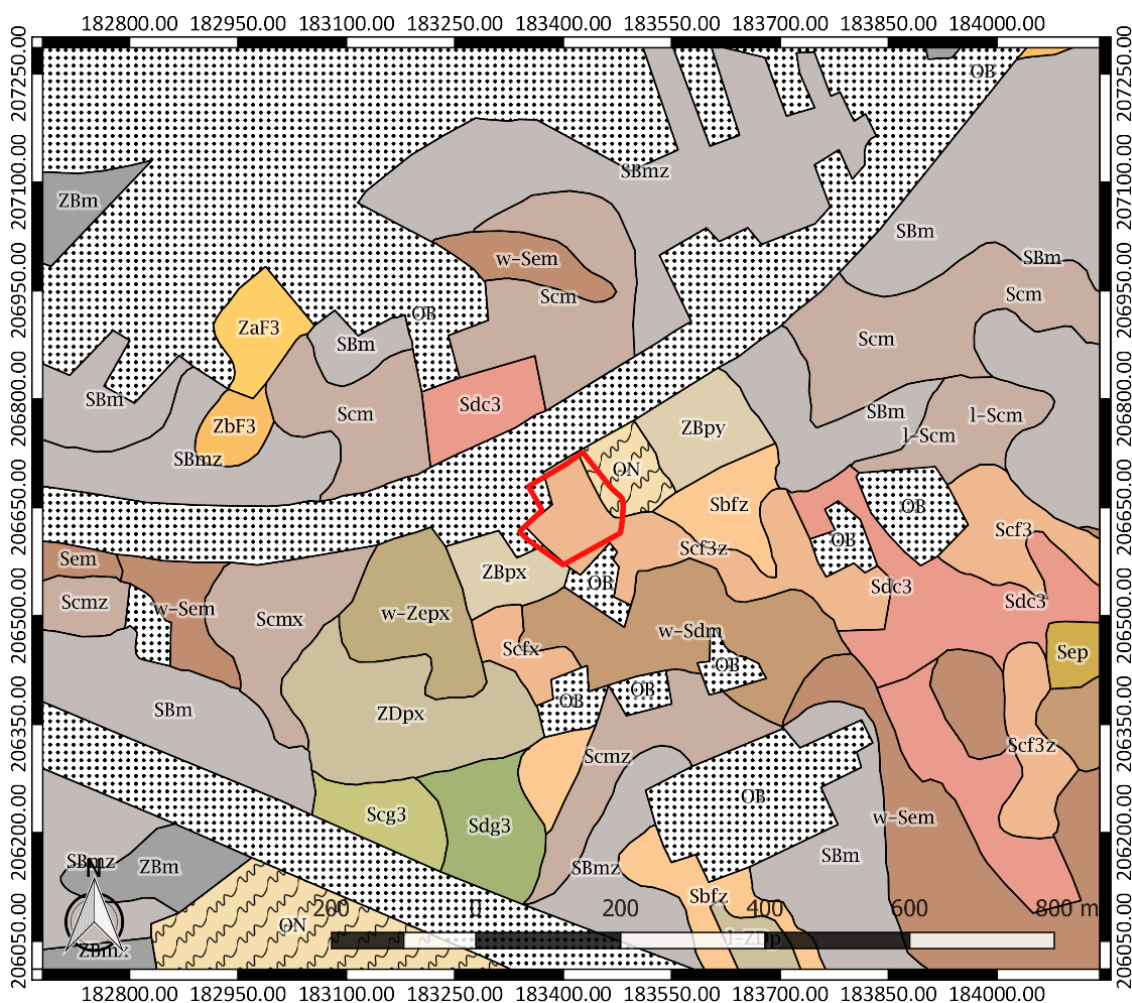
De quartaire geologische kaart (Figuur 15) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen voorkomen en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ten zuidwesten van het onderzoeksgebied zijn gearceerd op de kaart jongere en oudere fluviaire afzettingen te verwachten.⁶

⁵ www.geopunt.be/kaart

⁶ www.geopunt.be/kaart

1a		1	
FH	* De karteereenheid is mogelijk afwezig. □ De karteereenheid is mogelijk aanwezig.		
ELPw en/of HQ	* FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimariën inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).	ELPw en/of HQ	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en het centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.
FLPw	□ ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.		HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.
	HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.		
	FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).		

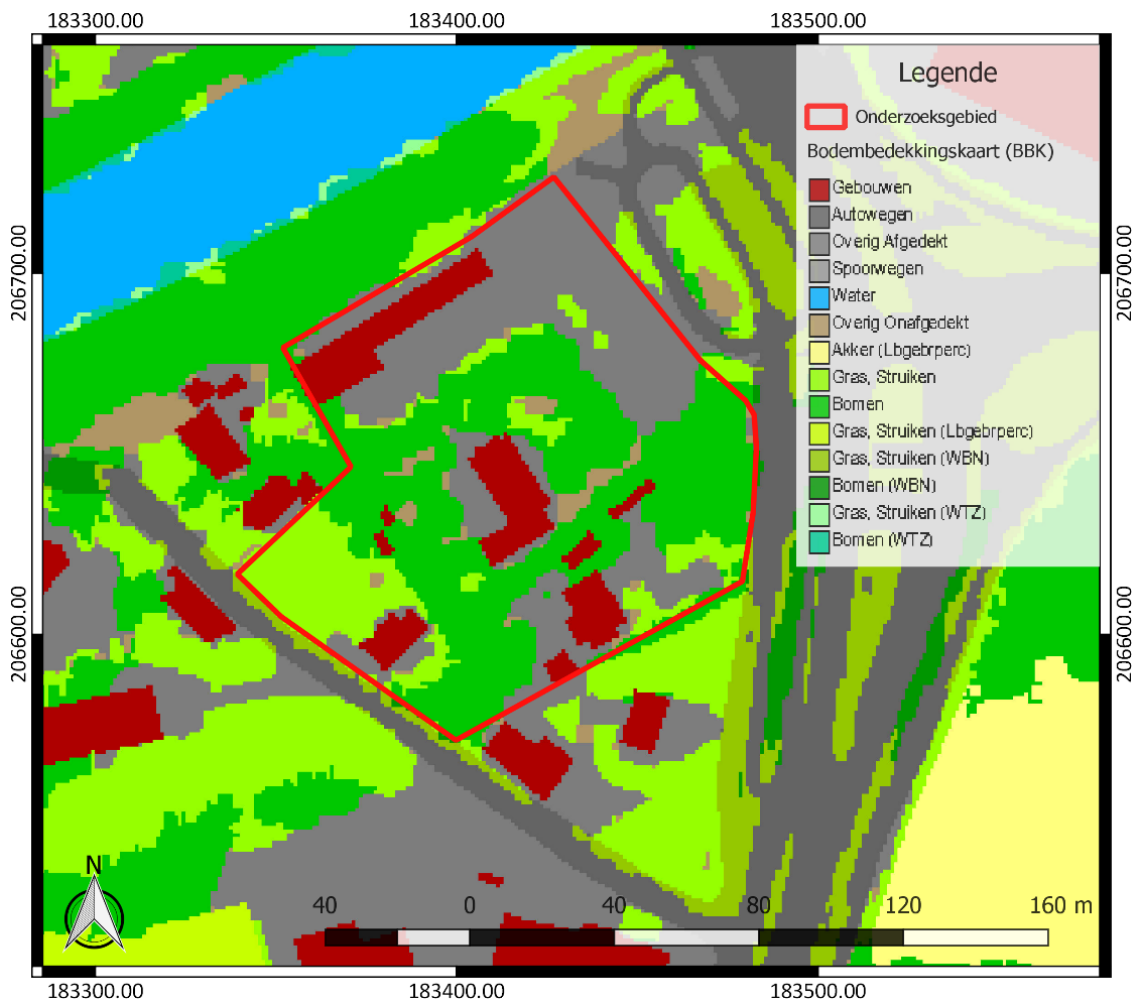
Figuur 16: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

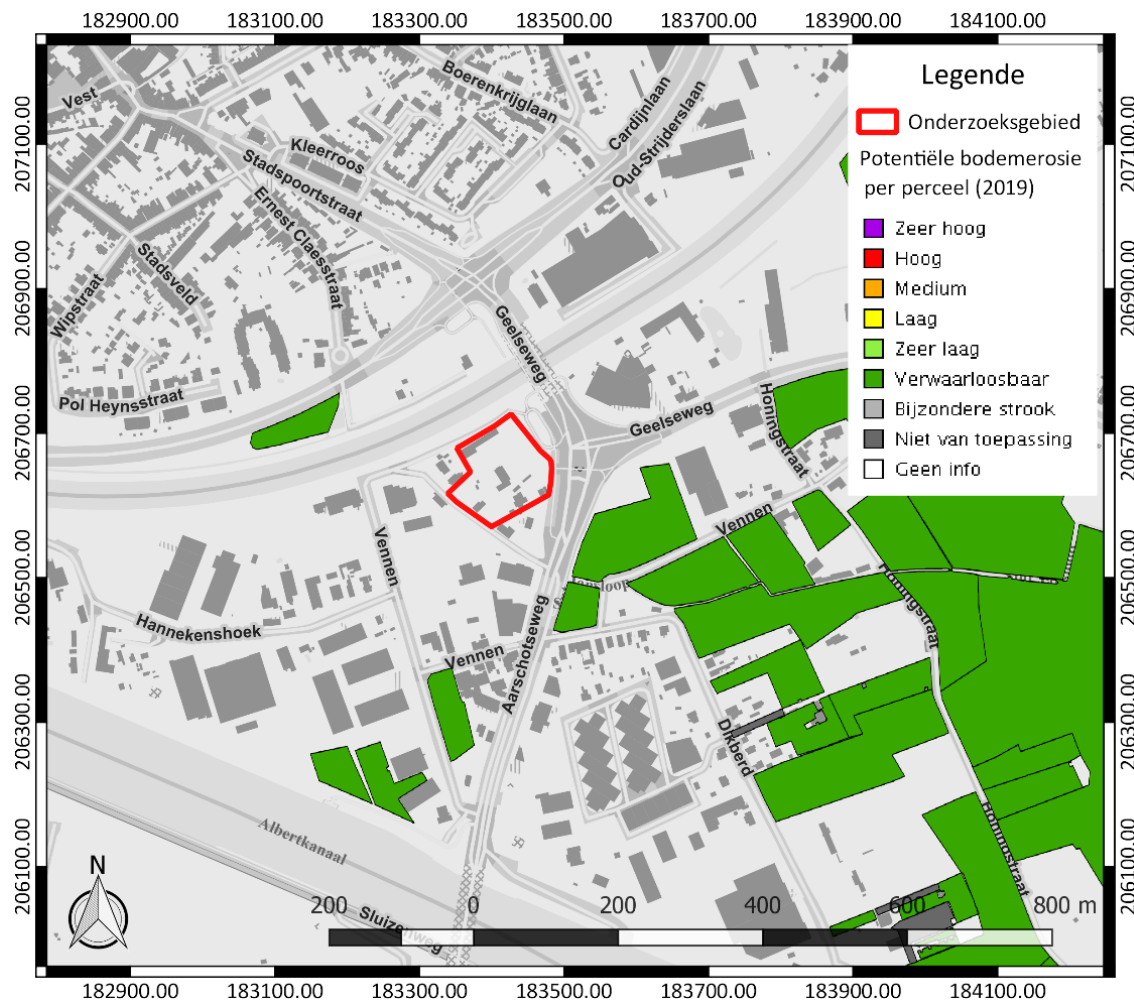
Figuur 17: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 17) situeert het onderzoeksgebied voornamelijk in een matig droge lemige zandbodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont (Scf3z). In het noordoosten is een deel ingekleurd als opgehoogde gronden (ON). Het terrein loopt inderdaad op naar de Aarschotseweg, die op een hoogte van bijna 22 m TAW ligt. In het noordwesten is een deel ingekleurd als bebouwde zone (OB).

Een groot deel van het onderzoeksgebied is bebouwd (rood) en verhard (grijs) en dat uit zich op de bodemgebruikskaart. Verder is het terrein in gebruik als tuin met struiken en gras en bomen (Figuur 18). Dit beeld komt niet direct overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 10), waarop bijna geen bomen meer zichtbaar zijn. Het lijkt er op dat deze bomen reeds gerooid zijn. Volgens de potentiële bodemerosiekaart is de erosiegevoeligheid binnen het onderzoeksgebied onbekend (Figuur 19).

Figuur 18: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Potentiële bodemerrosiekaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De stad Herentals zou in oorsprong ontstaan zijn vanuit een vroegmiddeleeuws villadomein. Dit “villam de Hernehals” was in het bezit van het kapittel van de reguliere kanunnikessen van Bergen. Vanuit dit domein ontwikkelde zich de Sint-Waldetrudiskerk en de parochie van Sint-Waldetrudis. De oudste vermelding van Herentals komt voor in een pauselijke bul uit 1147-1150. Vermoedelijk vormde Herentals toen een nederzettingkern ten noorden van de Neteloop. Er waren oorspronkelijk twee kernen. Enerzijds een kern die in kerkelijk bezit was en op een ouder domein ten zuiden gelegen was en anderzijds een nieuwe kern ten noorden, die een economische functie had. Vanuit deze kernen ontwikkelde de latere stad zich tot een langgerekte peervorm.

Hendrik I, hertog van Brabant, stichtte de stad in 1209 op het goed van de reguliere kanunnikessen van Bergen, na belangenconflicten tussen de twee gemeenschappen. Herentals kende een gunstige ligging op twee belangrijke handelslijnen: de landweg Brugge Antwerpen Maastricht Keulen en de waterweg van de Kleine Nete. Daardoor verwierf de stad een belangrijke strategische positie binnen het hertogdom Brabant. De nieuwe stad kreeg vooral vorm in het noorden, waar onder meer het Elisabethgasthuis werd opgericht (voor 1253) en het oude begijnhof (voor 1266) gevestigd werd. Met de oprichting van de stad in 1209 ging het recht tot stadsomwalling gepaard. Het ontstaan van de oudste stadsomwalling is echter onzeker. Een walgracht maakte deel uit van deze omwalling. Ook waren er dammen en sluizen aangebracht om de waterhuishouding binnen de stad te regelen. In 1303 reikte Jan II een stadskeure uit, waarmee de administratie, wetgeving en rechtspraak geregeld

werd. Voor het einde van de 13de eeuw verwierf Herentals een belangrijke economische rol in het hertogdom Brabant, dankzij de bloeiende, plaatselijke lakennijverheid. Ook op politiek vlak was de stad van belang. Ze werd uitgeroepen tot hoofdstad van het markgraafschap in 1356, ter vervanging van de naar het graafschap Vlaanderen overgehevelde stad Antwerpen. In de eerste decennia van de 14de eeuw werd de Latijnse school opgericht, die voor een culturele impuls zorgde. In de daaropvolgende eeuw werden twee nieuwe kloosters gesticht: het Besloten Hof van de Norbertinessen in 1410 en het Minderbroedersklooster in 1472. Tijdens deze bloeiperiode werden ook de gotische Sint-Waldetrudiskerk (14de -15de eeuw) en de lakenhal (15de eeuw) gebouwd.

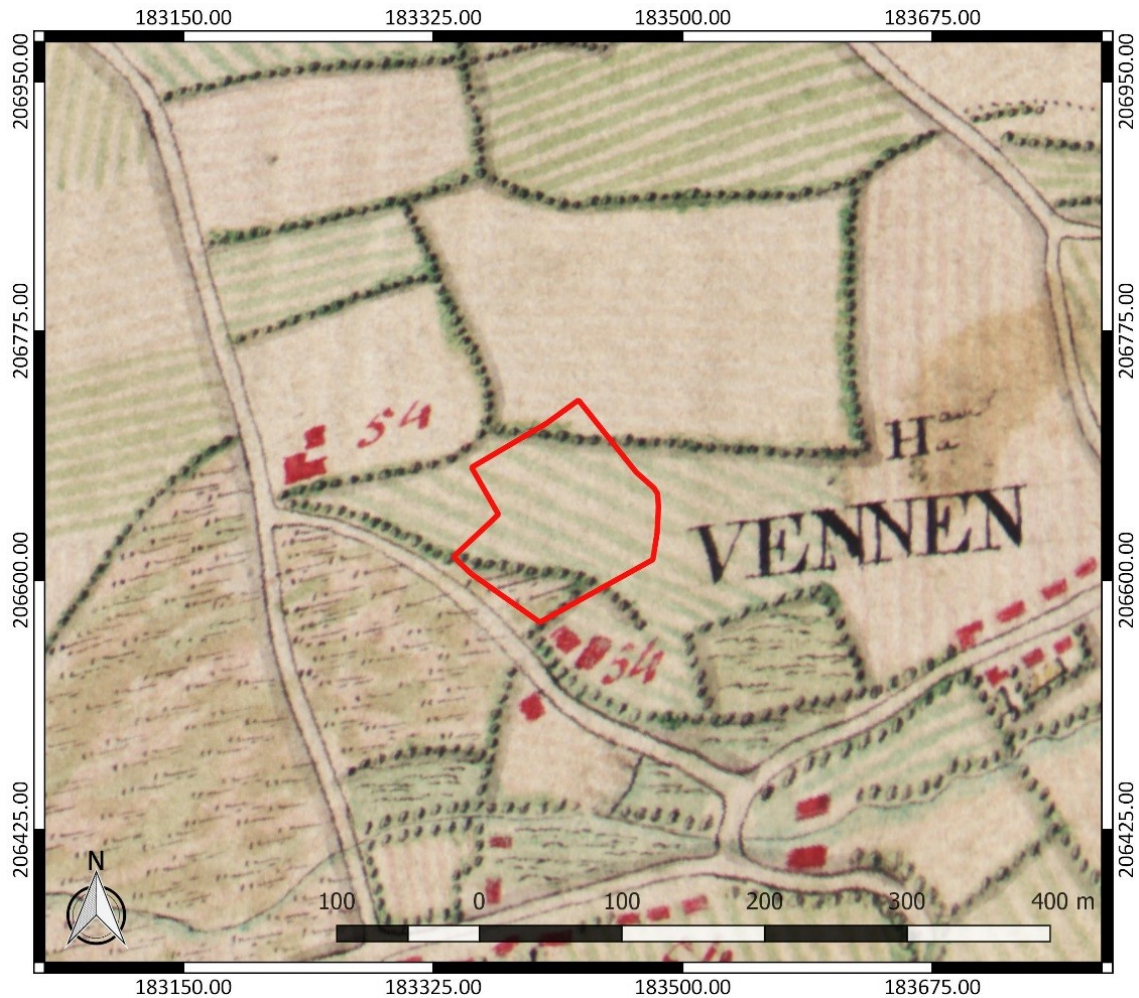
De 16de eeuw was eveneens een periode van bloei waaruit vele monumenten en verbouwingen voortkwamen. Er kwam een einde aan deze voorspoedige periode tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), waardoor Herentals als garnizoensstad veel te lijden had. In de 17de eeuw verloor de stad haar belangrijke economische rol en daalde de bevolking. Herentals vormde vanaf dan enkel nog een lokaal marktcentrum. Vanaf 1578 werd de stadsomwalling verkleind tot achter de Nete. De stadspoorten werden aangepast tot een systeem van vooruitspringende, vijfhoekige bastions en schansen in aarde. Met de komst van de industrialisatie in de 19de en 20ste eeuw kende Herentals een economische heropleving. Als gevolg hiervan vond de ontwikkeling van de buurtspoorwegen plaats en werden het Kempisch Kanaal (1839-1856), dat op Herentals' grondgebied gedempt werd in 1940, en het Albertkanaal (1935-1939) aangelegd.⁷

Figuur 20: Kaart van Herentals door Jacob van Deventer, met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 04-07-2019)

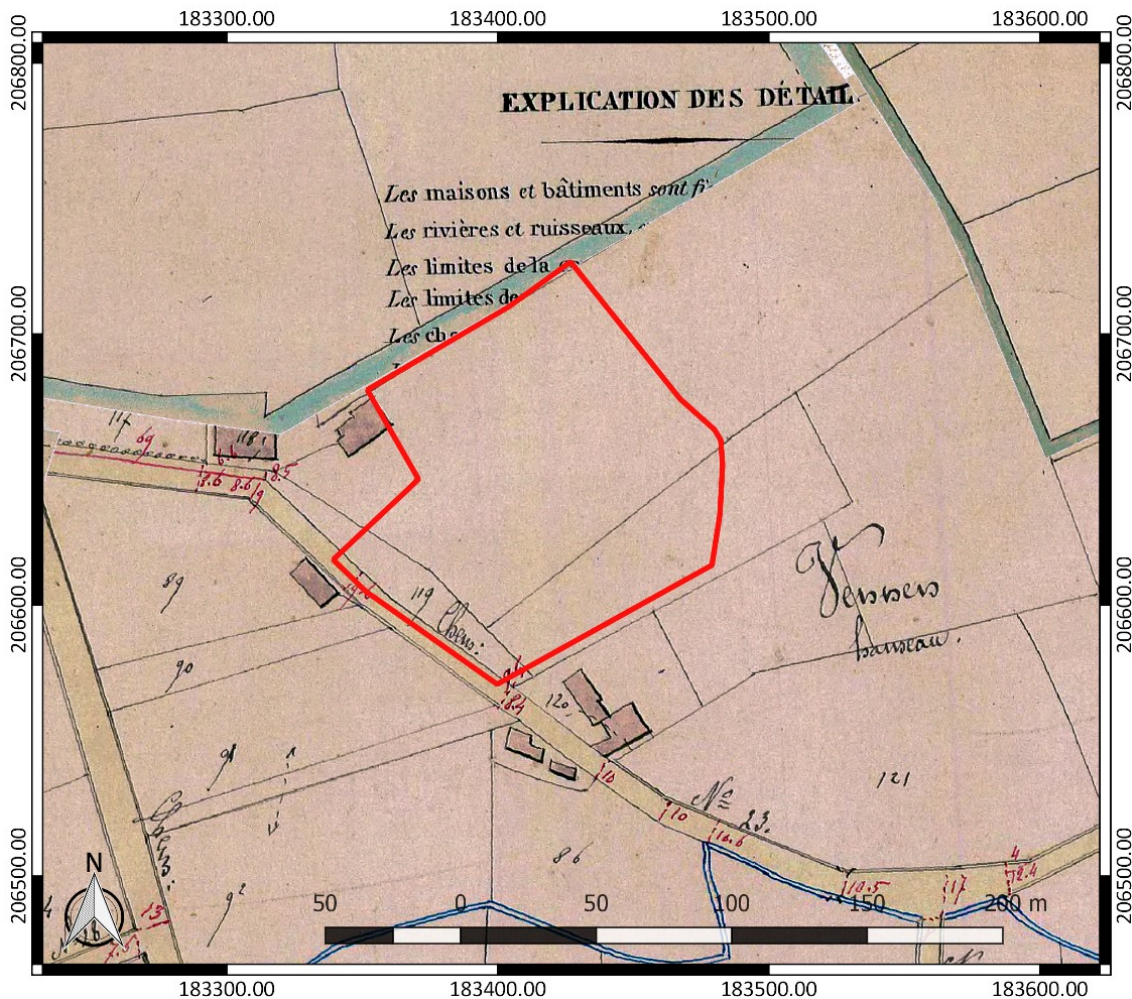
De oudste kaart waarop het onderzoeksgebied is weergegeven, is de kaart van Herentals door Jacob van Deventer uit 1550-1565 (Figuur 20). Deze kaart toont de stad voor de Tachtigjarige Oorlog. Het terrein ligt duidelijk buiten de historische binnenstad. Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied zijn nog geen sporen van bewoning aanwezig.

Figuur 21: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is de situatie gelijkaardig (Figuur 21). Het terrein is ingekleurd als bebouwbaar land of akkerland. Ten zuidoosten staat een gebouw, vermoedelijk een hoeve. Het toponiem Vennen is duidelijk zichtbaar en de weg waar het terrein bij ligt, bestaat reeds.

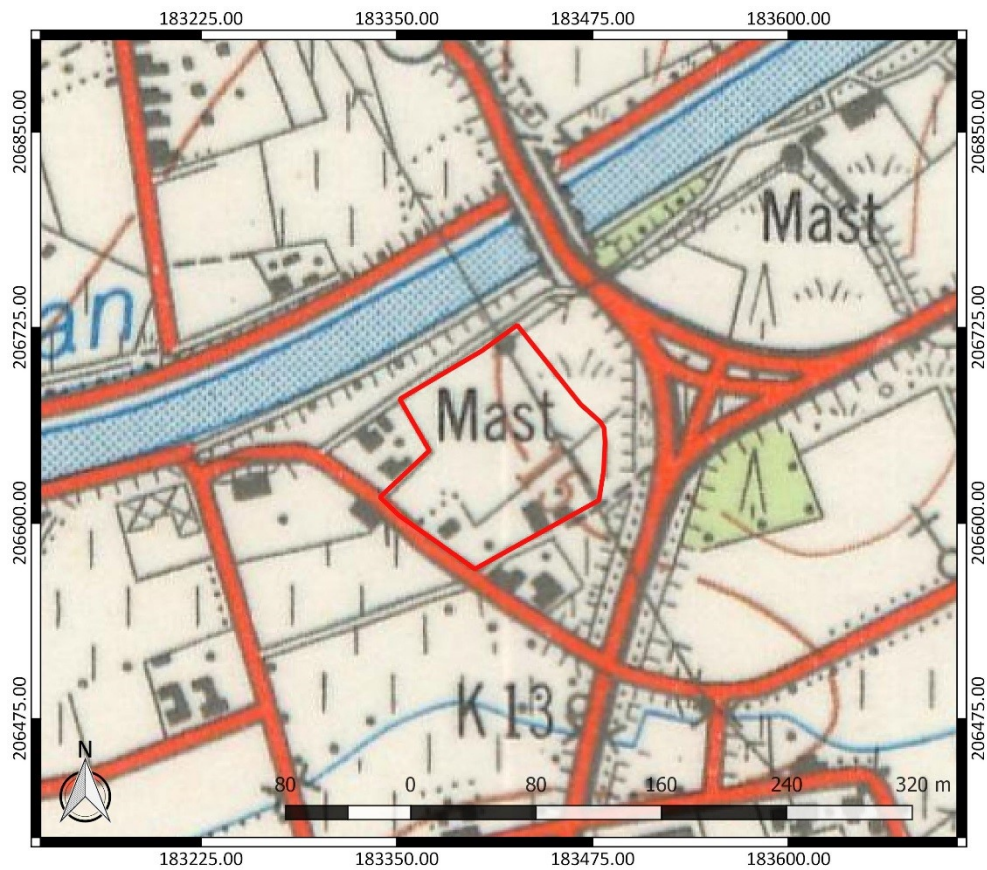
Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is eveneens geen bebouwing te zien binnen het onderzoeksgebied. Vermoedelijk was het terrein nog steeds in gebruik als akkerland. De weg is nu duidelijk zichtbaar en benoemd als Chemin nr. 23. Het gebied wordt eveneens benoemd als Vennes (Figuur 22).

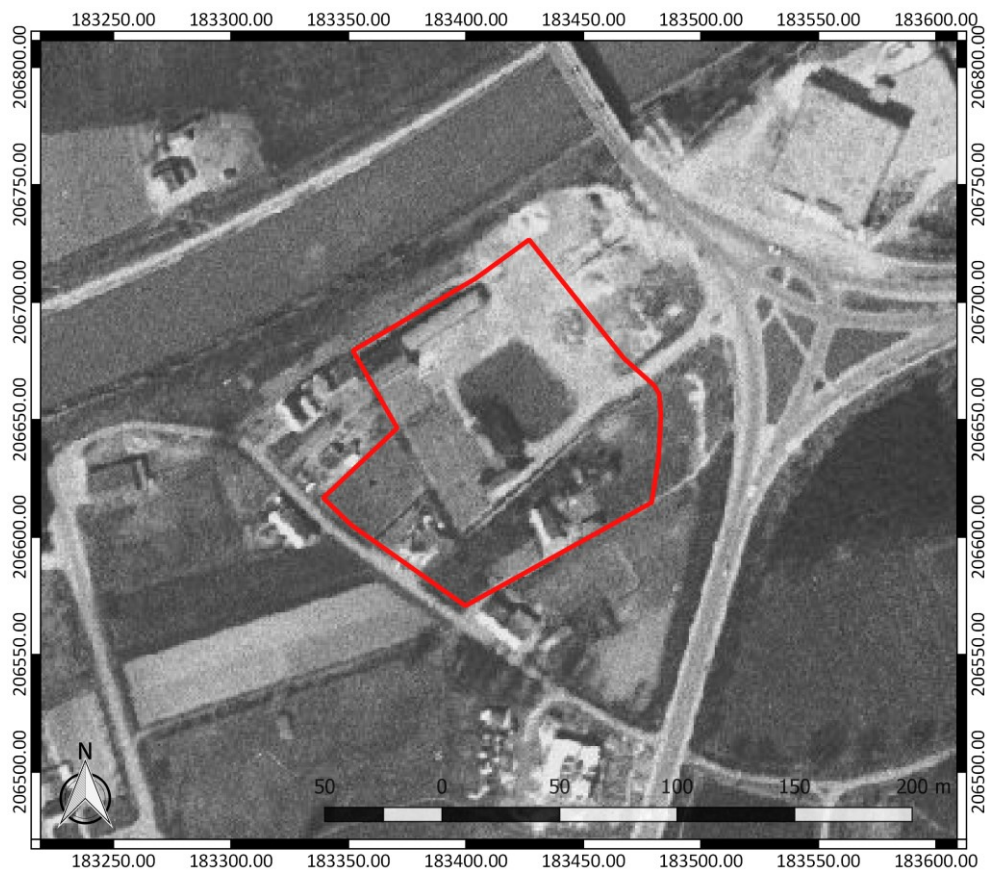
Figuur 22: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De volgende bron, voorhanden voor het onderzoeksgebied, is de topografische kaart uit 1962-1965. Bijna anderhalve eeuw later geeft deze uiteraard een totaal ander beeld. Het Albertkanaal (aangelegd tussen 1935 en 1939) is zichtbaar, net zoals het groot kruispunt van de Geelseweg (N13) en de Aarschotseweg. Ook de eerste huizen en verhardingen zijn aangebracht op het onderzoeksterrein.

De luchtfoto uit 1971 toont de bebouwing van het grootste perceel en de inname van het terrein door bebouwing en verharding zal doorheen de tijd nog verder toenemen, zoals duidelijk op de luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 25), tot op heden (Figuur 10).

Figuur 23: Topografische kaart uit 1962-1965 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 24: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

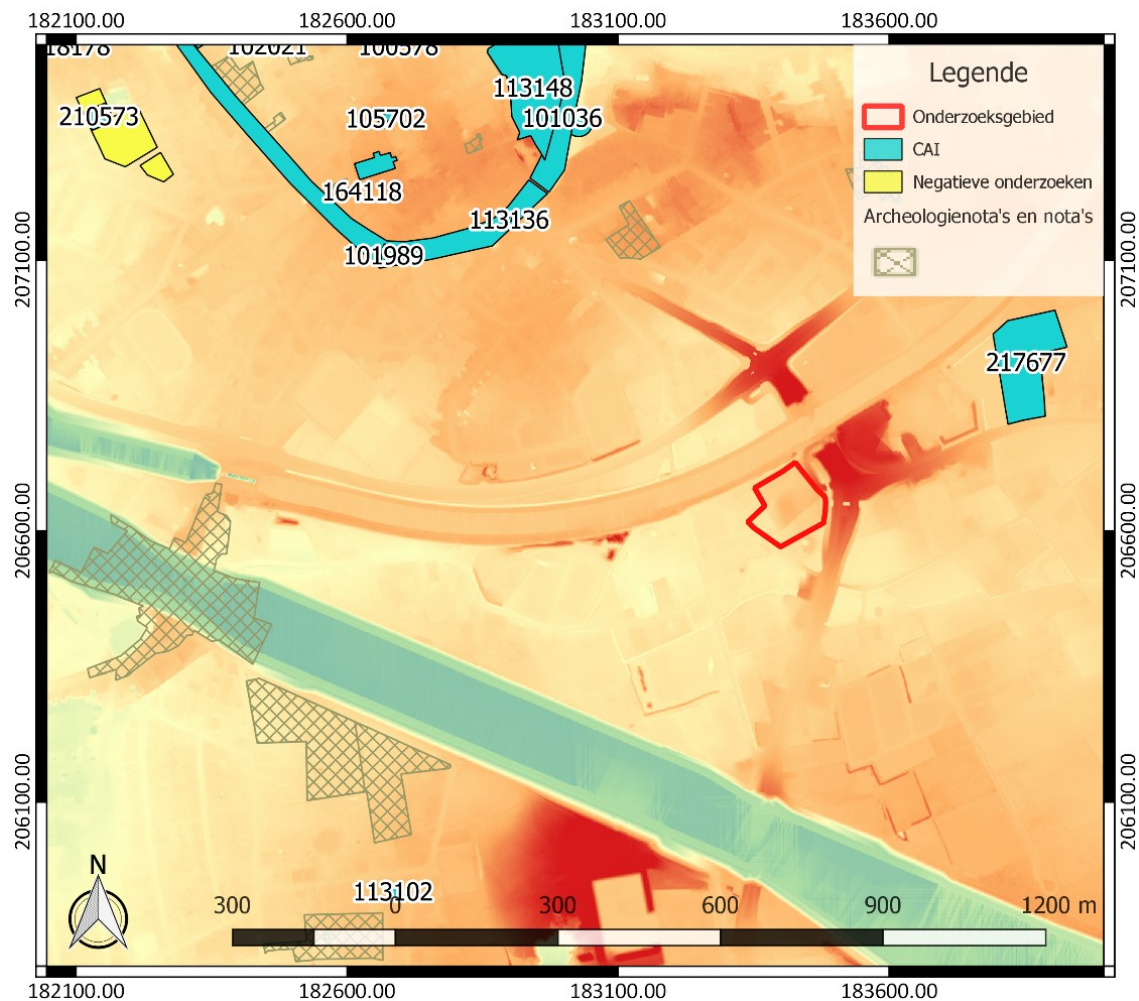
Figuur 25: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 26). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Het meest nabij het onderzoeksgebied ligt een archeologische site uit de vroege of de midden-ijzertijd (CAI ID 217677). De aanleg van proefsleuven (ID 2445) bracht minstens één rechthoekig gebouw van 10 m bij 3,6 m aan het licht, tezamen met een spieker (1,8 bij 2,25 m). Ook vond men handgevormd aardewerk, waaronder een 'Harpstedt-pot'. De spieker diende duidelijk voor opslag. Van het rechthoekige gebouw is de functie niet gekend. Mogelijk had dit een woon- of bedrijfsfunctie. Uit de late middeleeuwen/nieuwe tijd komen een reeks grachten, die wellicht te koppelen zijn aan een erf en die een drainerende functie hebben. Het 18de-eeuwse wegtracé van de uitvalsweg uit Herentals naar Geel zoals aangeduid op de Ferrariskaart verscheen ook tijdens het onderzoek.⁸

⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 217677, Herentals Geelseweg 9 (geraadpleegd op 4 september 2019)

Figuur 26: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerendergoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5

Ten noorden van het onderzoeksgebied ligt de historische stadskern van Herentals. Hier dateren de meeste sites en vondsten uit de middeleeuwen. Eén van deze middeleeuwse vondstlocaties is gelegen ten noorden van het terrein, ter hoogte van de vroegere stadsvest (CAI ID 101989). Bij een controle tijdens het afgraven van teelaarde werden resten van bewoning gevonden in de vorm van paalsporen en kuilen en enkele scherven uit de volle middeleeuwen. Mogelijk kwam ook een restant van de stadsgracht aan het licht. Verschillende sporen zijn echter zeer sterk verstoord door kelders. De niet-verstoorde zones bevatten dan weer een zeer dichte opeenpakking van sporen.⁹ Iets buiten de historische stadskern werden opnieuw resten van bewoning aangetroffen (CAI ID 210573). Het “palenkoppel” op deze locatie is mogelijk volmiddeleeuws.¹⁰ Een aanzienlijk grote vondstlocatie betreft de vroegere stadsomwalling rond Herentals (CAI ID 164118). Hier werd een gracht gevonden die mogelijk hetzelfde tracé van de stadsomwalling volgt, zoals herkend kan worden op het gereduceerd kadaster en de Ferrariskaart.¹¹ In de Nonnenvest (CAI ID 101036) is ook nog een aarden wal aanwezig die een restant zou zijn van de middeleeuwse stadsomwalling en die aansloot op de Bovenpoort.¹² Verderop werd waarschijnlijk via metaaldetectie een penning van het sterling type

⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101989, Vest I (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 210573, Ieperstraat (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 164118, Stadsomwalling (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101036, Nonnenvest I (geraadpleegd op 4 september 2019)

gevonden (CAI ID 162421). De munt werd geslagen tussen 1310 en 1314 onder Edward II (koning van Engeland).¹³

Binnen de grenzen van de stadsomwalling zijn twee beschermde monumenten opgenomen in de inventaris die beide onder te brengen zijn in de late middeleeuwen. De St.-Waldetrudiskerk (CAI ID 113149) ligt ten noorden van het onderzoeksgebied, in het centrum van Herentals. De kruisbeuk en de vieringtoren zijn de oudste delen die werden opgetrokken in de 14de eeuw volgens de Brabantse hooggotiek. In 1453 wordt het koor gebouwd en in 1479 het schip. Eind 16de-begin 17de eeuw volgen herstellingswerken en het afsluiten van het onvoltooide koor in 1607. De sacristie wordt in 1785 voltooid.¹⁴ Het Besloten Hof (CAI ID 113148) bevindt zich ten oosten hiervan en is het klooster van de Norbertinessen. Het werd gesticht in 1410 en tot 1797 door de Premonstratenzerzusters bewoond. In 1439 breidt men het erf uit en rond 1450 starten de bouwwerken voor de refter, het pand en de kloostermuren. Oorspronkelijk had het domein ook een kapel, die tussen 1498-1510 verbouwd werd tot kloosterkerk. Eind 18de eeuw werd ze gedeeltelijk gesloopt, maar in 1855 werd ze heropgebouwd. De huidige gebouwen zouden dateren uit de 17de eeuw, wat impliceert dat deze op een andere plaats dan de oudere moeten liggen, want die zouden nog tot 1797 bewoond geweest zijn. De 17de-eeuwse gebouwen zijn: convent, pastorie, proosdij en rest van kloostergebouwen.¹⁵ In de buurt van het onderzoeksgebied is de Pastorie van de Sint-Waldetrudisparochie (CAI ID 105702) ook nog aangeduid. Het staat vast dat het gebouw heropgebouwd werd in 1768, na een brand die in 1746 plaatsvond. Daardoor kunnen we dus besluiten dat de kerk al bestond in de 18de eeuw, maar het is niet geweten wanneer de constructie precies gebouwd is. De pastorie onderging ook verbouwingen tijdens de 19de eeuw.¹⁶

Verder zijn er nog de resten van de stadsomwalling zelf. De Nonnenvest (CAI ID 101036) was een aarden wal die een restant zou zijn van de middeleeuwse stadsomwalling en aansloot op de Bovenpoort. Deze Bovenpoort (CAI ID 113136) kent een eerste vermelding in de 14de eeuw. De poort is meermaals aangepast doorheen de tijd.¹⁷

Verder vermelden we binnen de stadsmuren nog de 18de-eeuwse Pastorie St.-Waldetrudis (CAI ID 164118) bij de gelijknamige kerk. Deze is afgebrand in 1746 en heropgebouwd in 1768. Het gebouw kende ook in de 19de eeuw nog aanpassingen. Verder is er nog de muntschat met 247 munten, waarvan 58 gouden munten (CAI ID 102021) gevonden op een perceel aan de Zandstraat en Collegestraat, tegenover het stadhuis. De jongste munt dateert omstreeks 1600.¹⁸

Net buiten het historisch centrum en in de omgeving van het onderzoeksgebied zijn een aantal vooronderzoeken uitgevoerd en/of archeologienota's opgesteld. Op een terrein in de Zavelstraat 58, ten noorden van het onderzoeksgebied (ID 6889) zijn bij een proefsleuvenonderzoek sporen aangetroffen die op basis van het handgevormd aardewerk dateren in de protohistorie. Daarnaast werd een perceelsgracht aangetroffen die mogelijk tot de middeleeuwen teruggaat. Verder zijn er sporen uit de nieuwe en nieuwste tijd gevonden.¹⁹ Ten noordoosten van het onderzoeksgebied ligt een terrein aan de Greesstraat (ID 3538 & ID 6603) waarop een proefsleuvenonderzoek werd uitgevoerd. Daarbij zijn slechts enkele perceelsgreppels, een grote cluster (ontginnings)kuilen en

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 162421, Nonnenvest I (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113149, St.-Waldetrudiskerk (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113148, Besloten Hof (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105702, Pastorie St.-Waldetrudis (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101036, Nonnenvest I (geraadpleegd op 4 september 2019), Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113136, Bovenpoort (geraadpleegd op 4 september 2019),

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 164118 Pastorie St.-Waldetrudis (geraadpleegd op 4 september 2019), Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102021 Zandstraat I (geraadpleegd op 4 september 2019)

¹⁹ Arckens en De Beenhouwer 2018, 36-37.

enkele paalkuilen aangetroffen, die uit de late middeleeuwen tot en met de nieuwste tijd dateren.²⁰ Aan de andere zijde van het Albertkanaal, ten zuidwesten van het onderzoeksterrein, ligt een aantal terreinen waarvoor archeologienota's opgemaakt zijn. Het gaat om twee terreinen in de Acacialaan (ID 9649 en ID 5557). Bij beide terreinen wordt het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied hoog ingeschat voor sporen gaande van het neolithicum tot de middeleeuwen.²¹ Wat verder is een archeologienota opgemaakt voor de herinrichting van de brug over het Albertkanaal (ID 4618). Ook hier is er op basis van dat bureauonderzoek een archeologische verwachting vanaf het Laat-Paleolithicum tot en met circa 19de eeuw.²² Tenslotte vermelden we nog een terrein aan de Boerenkrijglaan (ID 11678) waar het bureauonderzoek terug aangeeft dat er een kans is dat er een archeologische site uit de metaaltijden, Romeinse periode en middeleeuwen aanwezig is.²³

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied is gelegen ten zuiden van de historische stadskern van Herentals en wordt begrensd door het Kanaal van Bocholt naar Herentals, de Aarschotseweg en Vennen. Het volledige terrein is voor een groot deel bebouwd en verhard. Het gewestplan deelt de zone in als een zone voor Ambachtelijke bedrijven en kmo's. Het onderzoeksgebied stijgt ietwat naar het noordoosten, van 16 m TAW tot net boven 18 m TAW. Centraal ligt een kleine opduiking met een hoogte tot ca. 18,5 m TAW. De bodemkaart geeft voor dat deel van het onderzoeksgebied inderdaad opgehoogde gronden aan. Verder bestaat de bodem er voornamelijk uit een matig droge lemige zandbodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont.

Het terrein was op basis van de geraadpleegde historische kaarten vanaf de 18de eeuw voornamelijk in gebruik als akkerland en bebouwbaar land. Er is dus een lage verwachting voor occupaties uit de nieuwste tijd. De situatie veranderde tijdens de 20ste eeuw. Met de aanleg van het Albertkanaal en het kruispunt van de Geelseweg (N13) en de Aarschotseweg zijn grote ingrepen in het oorspronkelijk landschap uitgevoerd, die mogelijk ook een negatieve invloed hadden op de bewaring van het bodemarchief op de nabijgelegen percelen. Deze zijn na de tweede helft van de 20ste eeuw stelselmatig in gebruik genomen en bebouwd met huizen en loodsen die er tot op heden staan. Welke impact dit had op het bodemarchief is niet bekend. In de (ruimere) omgeving van het onderzoeksgebied zijn verder archeologische vondsten gekend uit de metaaltijden, de middeleeuwen tot de nieuwe tijd. Andere periodes zijn op basis van de ligging niet uit te sluiten.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek kunnen we dus besluiten dat er een verwachting is naar relevante archeologische resten binnen het onderzoeksgebied. Er is voornamelijk een verwachting naar sporen van bewoning uit de metaaltijden en uit de middeleeuwen, maar

²⁰ Devroe *et al.* 2018, 34

²¹ Arckens *et al.* 2018, 28; Dockx/Alma 2017, 39

²² Van Bavel/van Rooij 2017, 54-55

²³ Verrijck/Keersmaekers 2019, 36

momenteel zijn resten uit andere periodes of van een andere aard niet uit te sluiten. Momenteel is er ook nog onduidelijkheid over de bewaringstoestand van het bodemarchief op het terrein.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland, door de sloop van de aanwezige gebouwen en verhardingen. De latere aanleg van een complex voor grootschalige detailhandel met omgevingsaanleg zal in een afzonderlijke vergunningsaanvraag aangevraagd worden, maar zal ook een negatieve impact op het aanwezige bodemarchief hebben. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringdiepte momenteel nog niet vast. De geplande werken betekenen een bedreiging van het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het licht oplopend terrein met vrij droge lemige gronden. Naast de middeleeuwse occupatiesporen binnen het stadscentrum van Herentals en een aantal onderzoeken in de ruime omgeving rond het onderzoeksgebied die sporen uit de metaaltijden opleverden, zijn er algemeen weinig archeologische sites in de buurt van het onderzoeksgebied. Hoewel er verstoringen aanwezig zullen zijn door de bebouwing uit de 20ste eeuw, is de aanwezigheid van archeologische sites voor dit terrein toch niet uit te sluiten.

Gezien het archeologisch potentieel van het terrein, de onduidelijkheid met betrekking tot de bewaringstoestand van het bodemarchief en de negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief, komen we tot het besluit dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is,

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is eveneens moeilijk gezien het terrein grotendeels verhard en/of bebouwd is. De vrije oppervlakte is voornamelijk in gebruik als tuin.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van het bodemarchief en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het onderzoeksgebied is gelegen op een lichte helling met matig droge lemige bodem. Voor de nieuwe en de nieuwste tijd is er sprake van een lage archeologische verwachting. De aanwezigheid van andere periodes kunnen we niet uitsluiten. Op basis van archeologische resten in de omgeving is er vooral een verwachting naar resten van bewoning uit de metaaltijden en uit de middeleeuwen. Momenteel blijft het de vraag welke impact de bebouwing en verharding op dit eventueel aanwezige bodemarchief had. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein, de onduidelijkheid met betrekking tot de bewaringstoestand van het bodemarchief en de negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief, komen we tot het besluit dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Arckens, M./J. De Beenhouwer, 2018: *Nota Herentals Zavelstraat 58. Resultaten Proefsleuvenonderzoek*, Wijnegem.

Arckens, M./N. Geelen/J. De Beenhouwer, 2018: *Archeologienota Herentals Accacialelaan 9; Resultaten*, Wijnegem.

Devroe, A./G. Bervoets/S. Dondeyne, 2018: *Nota – Verslag van Resultaten. Proefsleuvenonderzoek, Herentals Greesstraat*, Mechelen.

Dockx, C./X.J.F. Alma, 2017: *Acacialelaan 69, Herentals. Een archeologienota*, Brugge (VEC Nota 229).

Reyns N./B. Cléda, 2015: *Archeologisch vooronderzoek Borsbeke (Herzele) - Vogelengangstraat*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 274).

Van Bavel, J./J.A.G. van Rooij, 2017: *Brug 42, Herentals – Herenthout. Een archeologienota*, Brugge (VEC Nota 248).

Verrijckt, J./E. Keersmaekers, 2019: *Archeologienota. Herentals, Boerenkrijglaan. Verslag van de Resultaten*, Beerse (Rapport 0139).

4.2 Websites

Cartesius (2019)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2019)
<https://CAI ID.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2019)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2019)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2019)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2019)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbilans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2019)
<https://www.onderzoeksbilans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

